

the settlement of land relations and the growth of peasant territorial mobility.

The Stolypin agrarian reform has played an important role in solving of the agrarian question and acceleration of capitalist development in the countryside and the differentiation of the peasantry in the Belarusian provinces.

Key words: *the agrarian question; Stolypin agrarian reform; khutor; otrub.*

УДК 94 (477) «1932/1933»: 378

DOI: 10.31651/2413-8142-2018-20-23-25

О.В. Лук'яненко

кандидат історичних наук, старший викладач кафедри культурології та методики викладання культурологічних дисциплін Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКІ НАДІЛИ ПЕДАГОГІЧНИХ ВИШІВ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ГОЛОДОМОРУ 1932-1933 РР.

У статті розкрито становище освітян вищої педагогічної школи радянської України у часи хлібозаготівельної кампанії 1930-х років, що вилася у геноцид. Автором проаналізовано практику влади із забезпечення студентів та викладачів хлібом, ініціативи з організації спеціальних підсобних господарств. Автором вивчено відмінності, що їх мало голодне повсякдення колективів міських вишів та педагогічних технікумів в окремих сільських районах України.

Ключові слова: *Голодомор, педагогічні інститути, забезпечення, повсякдення, допоміжне сільське господарство.*

Постановка проблеми. Для мислячого сучасника Голодомор 1932-1933 рр. навряд чи лишається явищем, яке було спонтанно породжене лише примхами природи. Злочинні рішення радянської влади початку 1930-х років є фактом, який на законодавчому рівні визнала не лише Україна, але й ряд країн світу. Освітня інтелігенція України і страждала від геноциду, і, як ідеологічний авангард, виконувала розпорядження уряду зі знищення українського села, а разом із ним і української ідентичності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історія Голодомору 1932-1933 рр. Україні є предметом вивчення багатьох монографій досліджень та збірників матеріалів. Окремі з них відтворюють послідовність подій, базуючись на усно-історичних свідченнях, (О. Синявська [1]), інші – з'ясовують юридичну сторону явища (К. Савчук [2]). Історики також концентрують свої дослідження навколо публікації справи збереження та інформативності документів (І. Копитько [3]) й насиченості та верифікації історіографії розвідок з проблеми геноциду українців 1932-1933 рр. (Н. Ісакова [4]). Щодення студентської молоді педагогічних інститутів в умовах «хлібного терору» села розкрив О. Комарніцький [5]. Однак на часі дослідження функціонування колективів вищої педагогічної школи країни в під час Голоду-геноциду.

Метою статті є вивчення специфіки поведінки освітян в умовах боротьби за існування, з одного боку, через систему державної підтримки, з іншого – через самостійну організацію підсобних сільськогосподарських угідь.

Виклад основного матеріалу. Під час Голодомору 1932-1933 рр. матеріальне забезпечення освітян України усіх рівнів було незадовільним попри низку державних заходів із запровадження пайків [6, 11]. Упродовж 1932-1933 рр. норми продовольчого забезпечення вчителів включали 800 г хліба на день, 800 г цукру на місяць, 400 г олії, а норми крупи варіювалися від 1 до 2 кг [7, 58]. На місцях «освітнянської норми» часто не дотримувалися. Скажімо, у квітні 1933 р. у Полтавському інституті соціального виховання порції видавалися значно зменшеними, порівняно з вимогами меню. Протягом квітня освітян харчували лише водою замість супу – пшона не відвантажували. Коли ж 26 травня бюро видало постанову видавати студентам пшоно, його вистачило лише до кінця дня. Такі ж проблеми були з м'ясом. Його постачали, проте забирали його працівники кухні, а освітянам воно доходило лише через три дні після завантаження усіх розкрадань [8, 11]. Для студентів харчування було іншим, аніж для учителів, педагогів, бібліотекарів, кіномеханіків та вчителів. Наприклад, у Вінниці харчування отримували в їдальні лише 30% студентів. Молода людина отримувала 300 г хліба. Для забезпечення себе продуктами під час Голодомору, колектив вишу організував кролятник на 50 кролів та свинарник, намагаючись одночасно зібрати врожай із 10 га. Однак сніданки з вечерями були низькокалорійними, а норми видачі продуктів порушувалися [8, 8]. Інколи хлібні норми з вересня видавали лише у жовтні [7, 99].

Зважаючи на загальну трагічну ситуацію у республіці, те, що слухач у Старобільську отримував щоденно 300 г хліба та пшоняний суп без жирів щодня, можна вважати це здобутком, навіть попри те, що Народний комісаріат освіти (далі – НКО) не виділяв місячних норм продуктів узагалі [9, 6]. Були й інші факти. Наприклад, у Маріїнському педагогічному технікумі у ці роки хліба не видавали взагалі [10, 7], а в Полтаві голодування студентів почалося вже з жовтня 1931 р. Вони ніяк не могли отримати талони на харчування у Коопхарчі, бо виш не видавав студентам гроші на них [11, 161]. Вартість обіду по країні коливалася. Скажімо, у Мелітополі молодь витратила в місяць на їжу 27 крб. за розцінками Промхарчу з 40 крб. стипендії [12, 4].

З огляду на голодні роки, закономірним видається прагнення інститутів мати доступ до земельних наділів, аби вирощувати «своє». У 1932 р. студенти та викладачі Кременчуцького інституту соціального виховання навіть просили перевести їхній заклад до с. Кобеляки, де вони мали угіддя. Проте НКО заперечив, наголосивши, що це перетворювало освіту на «хуторянське навчання». Студенти отримали дозвіл на 5-6 днів роботи у полі і мали усвідомити, що в очах центру це виглядало так, ніби інститут соціального виховання підпорядковувався допоміжному господарству, а не воно вишу [13, 7]. Хоча влада сама усвідомила, що виші виживали здебільшого за рахунок виробленого ними на земельних наділах.

Тому 11 лютого 1933 р. вийшла урядова постанова про продбази, яка вимагала забезпечити інститути землею у розмірі від 50 до 100 га, надавши закладам тягловий транспорт та реманент. Заклади з великим контингентом викладачів і студентів (Харків, Дніпропетровськ, Київ, Одеса та Катеринослав) наділялися паями у 200-300 га [14, 1]. Такі допоміжні

господарства у 1933 р. діяли при 31 педагогічному виші країни. Найбільший наділ у 300 га мав Мелітопольський виш. 5 закладів користувалися 50 га землі (Харків, Ніжин), 7 інститутів хазяйнували на ділянках у 40 га (Полтава, Артемівськ), 35 га обробляли лише у Ново-Московську, по 30 га було у володіннях 13 закладів освіти (Лубни, Миколаїв), 25 га у Житомирі, та по 20 га у Нікополі та Бердянську. Стандартне господарство повино було мати 4-10 корів (у Мелітополі – 60), 10 свиноматок (у Мелітополі – 65) та по 50 кролематок. Займатися птахівництвом могли лише 4 виші, закладаючи в інкубатори від 1 тис. яєць (Суми) до 3 тис. (Мелітополь). Держава регламентувала і сівозміну. Так, господарство у 50 га мало б бути поділене на 5 полів у 10 га, вирощуючи озимину (просо, соняшник, гречку, кукурудзу), ярові культури (ячмінь, овес) та посівну городину (квасолю, горох, ранню картоплю, капусту, буряки, цибулю, помідори, моркву та баштанні).

Влада розписала приміщення та реманент зразкового господарства. Виш мав побудувати собі барак-сарай зі хмизу, овочесховище та сарай для дрібного реманенту. У господарстві мало бути 7 робочих коней із 7 упряжками, 2 парних та 2 одинарних брички та лійка. Розписувалися навіть дрібні знаряддя праці та реманент (діжки для засолювання, поливалки, відра, санчата тощо) [15, 101-104]. Однак виші боролися з тим же проблемами, що і 10 років до того. Наприклад, у Сумах інститут соціального виховання не міг посягти нічого на своїх 50 га, бо мав труднощі з постачанням посівного матеріалу, не було фуражу для худоби, бракувало тяглової сили. Водночас міськрада відсторонилася від допомоги в організації городньо-тваринницького господарства [16, 2]. Придбати у такій кількості худобу було складно самотужки: 1 корова коштувала 400 крб., 1 свиня – 200 крб., кролематка – 5 крб., а 1 яйце – 25 коп. Сумський інститут соціального виховання мав би витратити лише на тваринний фонд 6,5 тис. крб. – половина бюджету, що виш отримав на ремонт будинків [15, 101-104].

Висновки. 1932-1933 рр. можна назвати часом «подвійної гри» тоталітарної влади з українськими освітянами. Держава почала гру, влаштувавши геноцид українських селян Голодомором, намагаючись контролювати процес підтримкою певних верств населення, продуктова норма у 300 г хліба для освітян, яка на місцях могла підвищуватися до 400 г, не задовольняла потреб членів колективів. Через прикрі випадки обважування, зменшення обсягів круп, зриву постачання студенти масово лишали виші через голод і вирушали у рідні села в надії отримати там продукти. На противагу їм педагоги, кіномайстри, бібліотекарі педагогічних технікумів мали свою мережу постачання, що включала олію, рибу, молоко, макарони та хліб, яка змінювалася упродовж Голодомору. Постанова про продбази для вишів, що набула чинності у 1933 р. визначила обсяги тваринництва та 5 полів розміром від 50 га з розписаною сівозміною, проте не допомогла владнати ситуацію зі зривами забезпечення вишів власними продуктами. Вони траплялися у зв'язку з нестачею посівного матеріалу, добрив, реманенту та тяглової сили. Ініціативи окремих закладів відкрити ідальні без допомоги центральних органів влади наражалася на спротив. Для подолання

кризи уряд запровадив карткову систему на продовольство. Як наслідок, серед освітян почалися спекуляції борошном та викрадення хлібних карток.

Список використаної літератури та джерел:

1. Синявська О. О. Спогади очевидців Голодомору 1932-1933 років як історичне джерело (за матеріалами Біляївського району Одеської області). URL: <http://zif.onu.edu.ua/article/viewFile/65518/60760>
2. Савчук К. Голодомор – український геноцид. Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини. 2015. Випуск 37. Ч. 2. С. 58–64.
3. Копитко І. Голодомор 1932—1933 років в Україні: про що свідчать архівні документи. URL: http://www.ukrbook.net/DAD/publ/Kopitko_7_08.pdf
4. Ісакова Н. П. Історіографія проблеми голодомору 1932-1933 рр. в українській та зарубіжній літературі. *Вісник аграрної історії. Збірник наук. праць*. 2013. №4-5. С.71-79.
5. Комарницький О. Б. Студенти-педагоги у модернізації вищої освіти радянської України у 1920-1930-х рр.: монограф. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня «Рута», 2017. 984 с.
6. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф.1. Оп. 20. Спр. 5294, 33 арк.
7. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). Ф. 166. Оп. 11. Спр.319, 314 арк.
8. Держархів Полтавської області. Ф.П-521. Оп.1. Спр. 4760, 48 арк.
9. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 10. Спр. 1501, 60 арк.
10. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 10. Спр. 1525, 36 арк.
11. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 9. Спр. 1591, 495 арк.
12. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 11. Спр.339, 43 арк.
13. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 11. Спр.336, 23 арк.
14. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 11. Спр.347, 112 арк.
15. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 11. Спр.316, 179 арк.
16. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 11. Спр.343, 20 арк.

References:

1. Sinyavskaya O. O. Memoirs of eyewitnesses of the Holodomor of 1932-1933 as a historical source (based on the materials of Bilyaivsky district of the Odesa region). Retrieved from: <http://zif.onu.edu.ua/article/viewFile/65518/60760> (in Ukr.)
2. Savchuk K. (2015) Holodomor – Ukrainian Genocide. *Visnyk L'vivskoho universytetu. Seriya mizhnarodni vidnosyny* (Herald of Lviv University. Series of international relations). 37. 2, 58-64.
3. Kopytko I. Holodomor of 1932-1933 in Ukraine: as evidenced by archival documents. Retrieved from: http://www.ukrbook.net/DAD/publ/Kopitko_7_08.pdf (in Ukr.)
4. Isakova N.P. (2013) Historiography of the Holodomor problem in 1932-1933 in Ukrainian and foreign literature. *Visnyk ahraryi istoriyi. Zbirnyk nauk. prats'* (Bulletin of Agrarian History. Collection of scientific works). 5, 71-79. (in Ukr.)
5. Komarnitsky O. B. (2017) Students-teachers in the modernization of higher education of Soviet Ukraine in the 1920-1930's. Monograph: Kamyanets-Podilskyi: "Printing House "Ruta", 984. (in Ukr.)
6. Central State Archive of Public Associations of Ukraine. F.1 Op. 20. Spr. 5294.
7. Central State Archives of the Supreme Power and Administration of Ukraine (hereinafter referred to as the CSASPS of Ukraine). F. 166. Op. 11. Spr.319.
8. State Archive of the Poltava region. F.P-521. Op.1 Spr. 4760.
9. CSASPS of Ukraine. F. 166. Op. 10. Spr. 1501.
10. CSASPS of Ukraine. F. 166. Op. 10. Spr. 1525.
11. CSASPS of Ukraine. F. 166. Op. 9. Spr. 1591.
12. CSASPS of Ukraine. F. 166. Op. 11. Spr.339.
13. CSASPS of Ukraine. F. 166. Op. 11. Spr.336.
14. CSASPS of Ukraine. F. 166. Op. 11. Spr. 347.
15. CSASPS of Ukraine. F. 166. Op. 11. Spr. 316.
16. CSASPS of Ukraine. F. 166. Op. 11. Spr.343.

O. Lukyanenko

УДК 94(477):631.115.8] «19»(045)
DOI: 10.31651/2413-8142-2018-20-25-30

**AGRICULTURAL PLOTS OF PEDAGOGICAL
HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN
UKRAINE DURING THE 1932-
1933 HOLODOMOR**

A. Morozov

*Doctor of history, professor of the Department of
Archeology and Auxiliary sciences of history of the Bohdan
Khmelnitsky National University of Cherkasy*

N. Pavlova

*4th year student Institute of History and Philosophy of the
Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy*

Introduction. The article illustrates the situation of educators of the higher pedagogical school of Soviet Ukraine during the grain procurement campaign of the 1930s, which resulted in genocide. The author analyzes the practice of authorities in providing students and teachers with bread, initiatives for the organization of special subsidiary farms. The publication demonstrates the differences of the hungry everyday of the collectives of city universities and pedagogical colleges in some rural areas.

Purpose. The purpose of this intelligence is to illustrate the specifics of the behavior of educators on the one hand, in the struggle for existence through the system of state support, on the other hand – through an independent organization of the subsidiary farms.

Results. For a contemporary, the Holodomor of 1932-1933 is unlikely to be a phenomenon that was spontaneously generated only by the whims of nature; the criminal decisions of the Soviet government of the early 1930s are a fact that, at the legislative level, are recognized not only in Ukraine but also in a number of countries of the world. Educational intelligentsia of Ukraine suffered from genocide, and, as an ideological avant-garde, was ordered by the government to destroy the Ukrainian village, and with it the Ukrainian identity.

The history of the Great Famine in Ukraine was on the verge of many monographic studies and collections. Some of them reproduce the sequence of events, based on verbal evidence, (O. Sinyavska), others clarify the legal side of the phenomenon (K. Savchuk). Historians also concentrate their research around the publication of the case of preservation and informativeness of documents (I. Kopytko) and the saturation and verification of historiography of intelligence on the problem of genocide of Ukrainians in 1932-1933 (N. Isakov). O. Komarnitsky disclosed a life of student youth at the pedagogical institutes in the context of the “bread terror” of the village. However, a comprehensive study of the functioning of the colleges of the country’s higher pedagogical school during the Holodomor-Genocide is at the time.

Conclusion. The period of 1932-1934 can be called the “dual game” of the totalitarian authority with Ukrainian educators. The state began the game, staging genocide of Ukrainian peasants by hunger, trying to control the process of support of certain segments of the population; the food norm of 300 grams of bread for educators, which could rise to 400 grams, did not meet the needs of members of the collective. Due to unfortunate cases of weighting, reducing volumes of cereals, and supply disruption, students massively left universities because of hunger and went to their native villages in hopes of obtaining products there. In contrast, teachers, film makers, librarians of pedagogical technical schools had their own supply chain, which included oil, fish, milk, pasta and bread that changed during the Great Famine. The decree on production bases for high schools was introduced in 1933 and determined the capacity of animal husbandry and 5 fields of 50 hectares with crop rotation; that, however, did not help to solve the problem with the disadvantages of providing institutes with their own products. They appeared because of the lack of sowing material, fertilizers, and ruminant and drag forces. The initiatives of individual institutions to open dining rooms without the help of central authorities were opposed. To overcome the crisis, the government has introduced a card system for food. As a result, flood speculation and kidnapping of bread cards began among educators).

Key words: Holodomor, pedagogical institutes, provision, everyday life, subsidiary farm

**UKRAINIAN AGRICULTURAL COOPERATION IN
THE BACKGROUND OF THE REVOLUTIONARY
CONSUMPTION OF THE EARLY 20TH CENTURY***

The article reveals the regularities and peculiarities of the development of Ukrainian agricultural cooperation during the first two decades of the twentieth century. The contribution of domestic theorists and practitioners of co operation, as well as the role of All-Ukrainian Congresses of Cooperation and the Provisional Central Ukrainian Cooperative Committee was shown. The influence of the revolutionary times of 1905 – 1907 and 1917 – 1921, as well as the First World War on the dynamics and directions of the cooperative movement was determined.

Key words: agricultural cooperatives, cooperative movement, peasantry, credit, finance, revolution, All-Ukrainian Congress of Cooperation, Provisional Central Ukrainian Cooperative Committee.

The statement of the issue. It is hard to imagine the operation of such a socio-economic organization as Ukraine’s credit cooperation of the 1920’s, without highlighting the main stages of its previous development.

It is necessary to thoroughly trace its origins, given that the creation of a formally new Soviet industrial-and-credit cooperative system in the village in 1921 was essentially a restoration of pre-revolutionary credit agricultural co-operation. Its path, historical conditions, rich organizational and production experience did not disappear without a trace. In the beginning and in the mid 1920’s of the twentieth century, carriers of this experience were not only peasants – ordinary members of the cooperative, but also specialists of pre-revolutionary cooperative organizations. Their knowledge, practical skills, methods of work, and finally habits and preferences could not but affect the nature and direction of the practical activities of the entire system of credit cooperation, which actively and fruitfully acted in the agrarian sector of the national economy of Ukraine during 1921 – 1929.

Research analysis. The question of the history of agricultural co-operation in Ukraine during the late nineteenth and early twentieth century drew the attention of economists for the first time in 1920’s (I. Vysochansky [3], T. Nymchinov, M. Podolsky [12], S. Fesenko and L. Tsukerman [17]). O. Chayanov [20] occupies a special place among the first researchers in the history of the cooperative movement in the village. He has violated a wide range of problems devoted to various aspects of the production and economic functioning of the peasant farms. Also, one of the first in the history of the cooperative movement was paid by the scientists of the Ukrainian diaspora S. Borodayevsky [2], I. Vitanovich [4], and J. Pavlikovsky [11].